

a mezi výklady zevšeobecňujícími. Vystává totiž nebezpečí, že se hlavní vývojové linie buď ztratí v přemíře faktů, nebo že se naopak dílo stane pouhým souhrnem obecných tezí, jež postrádají materiálovou oporu. Zároveň je třeba počítat s tím, že některé etapy ve vývoji vědy vyžadují přímo zdůraznění toho či onoho postupu. Nové Dějiny dovedly oběma krajnostem čelit. Přesto však — zvláště v porovnání se staršími pracemi — jejich těžisko leží spíš v řešení obecné problematiky, ve sledování hlavních tendencí literárního procesu a v jeho hodnocení. Tento postup je z hlediska soudobých potřeb a se zřetlem k předchozím syntetickým dílům zcela oprávněný, protože starší pojetí českého literárního vývoje už vesměs nevyhovují. Ovšem už sama nová syntéza vyžádala si revizi materiálu a jeho doplnění. Proto nové Dějiny přinášejí nezřídka údaje zcela nové. Zřetelný je materiálový přínos v těch obdobích a oblastech, jež zůstávaly stranou zájmu staršího bádání (zejména 17. a 18. století, výklady o lidové a pololidové slovesnosti apod.). Cenný je rovněž soupis odborných prací o jednotlivých památkách či otázkách v závěru každé kapitoly; při něm se autoři správně soustředili především k literatuře, jež není zaznamenána v pracích starších.

Dřívější syntetická díla o české literární minulosti trpěla většinou jistou disproporcí; některým úsekům byla věnována značná pozornost (14. století), jiné byly zpracovány jen stručně a kuse (16. století, období vládnoucí protireformace). Je velká zásluha redakce i autorů, že se dovedli v nových Dějinách tomuto nebezpečí ubránit. Hlavní redaktor svazku dokázal kromě toho vtisknout celé práci — to jest i těm částem, jež jsou dílem autorů jiných — jednotný ráz i jednotný základ metodologický. A tak, i když je v některých částech patrný individuální přístup k látce (například výklady o Husovi jsou pojaty spíš historicky než literárně historicky), tvoří Dějiny jednotně koncipovaný celek. Starší kolektivní práce (Literatura česká XIX. století) ukazují zřetelně, že to není úkol snadný.

Pokud jde o metodiku výkladů, je třeba především uvítat stálý zřetel Dějin i k širšímu čtenářskému publiku, jemuž je dílo také určeno. To se projevuje nejen v přístupném a jasném slohu, ale i v přehledné úpravě grafické a zejména v četných poznámkách pod čarou, v nichž jsou vysvětlovány nezbytné pracovní pojmy, pro nezasvěcené čtenáře méně obvyklé, a jež podávají základní informace o spisovatelích cizích, kteří souvisí s naším literárním životem. Po této stránce mohou Dějiny sloužit za vzor publikacím tohoto typu.

První svazek Dějin české literatury tedy navazuje tvůrčím způsobem na nejdůležitější starší práce literárně historické a přináší syntézu na základě nejnovějších bádání materiálových. Zároveň však Dějiny představují novým, namnoze průkopnickým přístupem k postizení literárního procesu základ pro další zkoumání starší české literatury.

Karel Palas

Vladimír Justl, Václav Kliment Klicpera. (Orbis, Praha 1960; 334 stran, 17 reprodukcí.) Je už osudem některých historicky ne nevýznamných osobností, že musejí na své správné zhodnocení čekat dlouhou řadu let, a kdyby kalendář neupozornil na jejich zaokrouhlené výročí, žili by i dále převážně jen v paměti odborníků. I když do slova a do písmene nepotkal tento osud zakladatele našeho novodobého dramatu V. Kl. Klicperu — neboť jeho nejlepší dramatické práce ožívují scény stálých i ochotnických divadel pravidelně — přece jenom muselo přijít až sté výročí úmrtí, které připadlo na 15. září 1959, aby bylo jeho dílo odborně a po zásluze oceněno. Vždyť kniha Fr. Ad. Šuberta,¹ který se doposud životu a tvorbě obrozeneckého dramatika věnoval nejpodrobněji, vyšla už před více než šedesáti lety a stavěla se k tvorbě Klicperově často nekriticky; populární brožurka Vl. Müllera² vypořádala se pak s Klicperou sice dobře, ale jen velmi stručně. Ostatní soubory studií, příležitostné publikace a články nevěnovaly se dílu Klicperovu jako celku. Právě vydaná klicperovská monografie proto přichází včas, aby oživila kladné umělecké i lidské hodnoty jednoho z velkých tvůrců minulosti. Není náhodou, že autorem knihy je Vladimír Justl; již před napsáním monografie vydal celou desítku studií, odborných článků, předmluv, doslovů a jubilejních črt, věnovaných V. Kl. Klicperovi.

Monografie Václav Kliment Klicpera se rozpadá do několika částí: *Doba a život* (str. 13 až 98), *Dramatické dílo* (str. 101—196) a *Ohlasy a výhledy* (str. 199—281). Je doplněna rozsáhlými *poznámkami* (str. 285—304), doposud nejobširnější a nejúplnější *bibliografii* (str. 307—334) a *přehlednými rejstříky*.

Již rozdělení knihy ukazuje, že autor klade těžisko (právem) do nejvlastnější oblasti Klicperovy činnosti, do tvorby divadelní, a že jen přehledně se věnuje jeho činnosti bás-

¹ *Klicpera dramatik. Jeho profil a místo v české dramaturgii.* F. Topič, Praha 1898.

² *Kdo je V. Kl. Klicpera*, sv. 146—147, Orbis, Praha 1949.

nické, prozaické, pedagogické a veřejné. Dále příjemně překvapí zařazení oddílu Ohlasy a výhledy s kapitolami Sto let vývoje a Perspektivy. Justl napsal tyto kapitoly proto (jak říká v úvodu), že jeho kniha nechce být „retrospektivou, nýbrž (chce) proměnit příležitost jubilea v aktuální odkaz“. V tomto zaměření, které proniká celou publikací, je třeba vidět klad Justlovy práce.

Pět kapitol oddílu Doba a život je věnováno zachycení Klicperova života a jeho tvorby na pozadí českého divadla od Boudy až k divadlu Prozatímnímu. Životní dráha Klicperova je sledována v mládí v rodném kraji, na tovaryšských cestách po Čechách i Moravě, na studiích v Praze i na pedagogických působeních v Hradci Králové a na akademickém gymnasiu staroměstském, kde byl Klicpera učitelem Nerudovým a Hálkovým. Na správnou míru jsou uvedeny někdejší drobné omyly Klicperových životopisců Ivana Klicpery a Emanuela Semeráda,³ správně je vysvětlen bouřlivý rozvoj Klicperova talentu v desátých a dvacátých letech 19. století i jeho stagnace v letech pozdějších. Správné zařazení V. Klicpery do prostředí a do společenského života dodává tomuto oddílu plastičnosti a životnosti a umožňuje Justlovi dobrou analýzu Klicperova uměleckého vývoje, který je podán s přehledem a vyplývá ze znalosti dobového materiálu, odborné literatury i rozboru samotného díla Klicperova. I když shrnuje tato část převážně věci již v odborné literatuře známé (zvláště kapitola Divadelní Praha do roku 1812 je přehledným výtěžkem z obsáhlejších prací), hodnotící postoj Justlův a kritický přístup k materiálu činí z této části dobrou souhrnnou studii. Bylo by ovšem možno ještě místy doplnit výklady autorovy na základě Klicperovy korespondence, uložené v Literárním archivu Národního musea v Praze (např. velmi zajímavé jsou zvláště listy z 30. srpna, 4., 10., 13., 16. a 18. září 1850, kdy se Klicpera stává prozatímním ředitelem prvního českého gymnasia — obráží se v nich Klicperův postoj k údostem i poměry na akademickém gymnasiu); také klicperovská literatura uvádí ještě více podrobností ze života dramatikova. Věci podstatné a ty, které mohou sloužit Justlovi záměru a koncepci monografie, však vynechány nejsou. Již v tomto oddíle si Justl základním hodnocením Klicperových prací připravil podmínky pro rozbor dramatikovy činnosti v kapitolách dalších.

Těžisko knihy leží v pěti kapitolách oddílu Dramatické dílo. Do značné míry je to oddíl dramaturgický; Justl se snaží přistupovat k hram z dnešního stanoviska, odhalit jejich životnost, scénickou působivost a konec konců tedy také rozřešit otázku, které práce by dnes mohly ožít na současném jevišti.

Tak jako jiní badatelé, musel se i Justl nejprve vypořádat s otázkou, jak roztrždit rozmanité Klicperovy hry. Dělá to v kapitole *Zánrová rozloha Klicperovy dramatické tvorby*. Hry rozděluje na tři skupiny: hry *vážné* (které se dále dělí na báchorky, historické hry z české minulosti, historické hry bez závislosti na letopočtu, hry ze současnosti), *veselohry* (dělí je na ty, které těží ze současnosti, a na ty, které z ní nečerpají) a na *aktovky* (které jsou děleny obdobně jako hry celovečerní).

Za nejlepší a nejvlastnější autorův útvar pokládá Justl aktovky. Rozebral ji už dříve ve studii Jednoaktová veselohra Václava Klimenta Klicpery (Divadlo IX, č. 8—9), nejlepší čtyři aktovky vydal ve Světové četbě⁴ a doplnil je předmluvou a také v monografii věnoval dvanácti aktovkám jednu z nejrozsáhlejších a nejlepších kapitol (*Dramatikův specifický útvar — aktovka*, str. 153—189). Poukázal na důležitost a společenskou důsažnost tohoto kratšího útvaru v době Klicperově i na to, že tento útvar nejlépe vyhovoval uměleckému zaměření dramatikovu, který tvořil hry takřka „jedním dechem“. Za nejlepší pokládá Justl oprávněně aktovky Rohovín Čtverrohý, Veselohra na mostě, Každý něco pro vlast! a Ptáčník. Hodné místa a sympatií (shodně s Fr. Ad. Šubertem a O. Králíkem) věnuje Ptáčníkovi. Touto hrou se v poměru k jiným hram obírá neúměrně mnoho, zřejmě jednak proto, že hra bývá opomíjena, jednak proto, že vidí v hlavní postavě aktovky typ. Kapitola o aktovce je uzavřena teoretickými výklady o tomto dramatickém druhu. Podle našeho názoru by měl však tento výklad předcházet.

Tak jako v kapitole o aktovce věnuje se Justl i v kapitolách *Dramatické práce vážné* (str. 105—131) a *Dramatická díla veseloherní* (str. 132—152) charakteristice a místy i rozboru jednotlivých Klicperových děl. Nevynechává ani hry, které se nedochovaly, ale o nichž se zmiňuje literární historie, ani dramatické zlomky. Tak docházejí ocenění všechny práce dramatikovy. Vzhledem k tomu, že základní hodnocení her podal a jejich místo v Klicperově

³ V knize *Nástin životopisný*, Chlumec n. Cidlinou 1874.

⁴ Sv. 229, SNKLHU, Praha 1960 (vydány jsou aktovky Rohovín Čtverrohý, Veselohra na mostě, Každý něco pro vlast! a Ptáčník).

tvorbě určil Justl už v první části monografie, neřídí se rozsah výkladů podle významu jednotlivých dramát, ale podle zajímavosti zpracovávané látky, důležitosti myšlenek, ve hře obsažených, vykroužení charakterů, novosti tématu apod. Pro Justlova důkladnost a pro jeho pracovní metodu je příznačné, že u každého divadelního kusu se snaží zjistit, z čeho Klicpera vychází, že každou hru srovnává s jinými jeho díly, v nichž vystupuje táž osoba nebo v níž je uložen podobný záměr. Uvádí také datum premiéry hry a sleduje její ohlas u kritiky. U her historických ukazuje na historické prameny, z nichž Klicpera čerpal, a upozorňuje na beletristická i vědecká zpracování dané látky. Určuje a posuzuje okruh Klicperových historických námětů, správně zdůrazňuje, že se Klicpera vyhybal látkám husitským (velmi kriticky — a podle našeho názoru oprávněně — staví se ke zprávě Klicperových životopisců, že Klicpera napsal drama o Husovi, které spálil). Na konec kapitoly uzavírá, že Klicperovy vážné hry mají pro dnešek malý význam, že dnes nejsou živé; mají však význam pro literární historii, protože pomáhaly budovat český repertoár a sehrály důležitou úlohu v národním zápase. Naproti tomu mezi Klicperovými veselohrami — jak správně zdůrazňuje Justl — nalézáme práce dodnes aktuální, hlavně ty, v nichž se Klicpera inspiroval životem současné společnosti a kritizoval ho. Lze tedy s hodnocením Justlovým souhlasit.

Justlovy výklady by bylo opět možno doplnit citacemi z Klicperovy korespondence. V ní totiž nacházíme jednak reakce Klicperových současníků na jeho tvorbu (chválu často přeměřenou — některé doklady Justl uvádí), jednak můžeme u některých her na základě korespondence odhalit příčinu jejich vzniku (tak je tomu např. u hry Izraelitka, o níž se Klicpera zmiňuje v dopise ze dne 30. srpna 1842). Rušivě u Justla působí poměrně časté opakování některých důležitých myšlenek (např. zdůrazňování Klicperova demokratismu a humanismu, nebo zdůrazňování Klicperovy snahy zachytit české panovníky jako osobnosti s evropským významem apod.).

Toto opakování, ovšem v jiné rovině a oprávněně, objevuje se také v poslední kapitole *Klicperův dramatický odkaz* (str. 189—196). Zde totiž Justl shrnuje poznatky už dřívejší, znovu připomíná, za jakých okolností Klicpera tvořil a odkud pramenilo jeho nadání, znovu poukazuje na průkopnickou a novátorskou činnost dramatikovu, znovu se zamýšlí nad ideovou náplní jeho her i nad prostředky, jichž používal.

Kapitola Klicperův dramatický odkaz svou náplní a rázem uzavírá vlastní monografii. Oddíl, který následuje potom — *Ohlasy a výhledy* —, má již jiný charakter: Justl v něm sleduje osudy Klicperova díla od dramatikovy smrti do současnosti. Tato část je přehledem, ovšem poněkud enumeračním. Konstatuje se tu, jak a kdy se Klicpera hrál, jaký vliv měl jeho odkaz na rozvoj našeho divadelnictví, jak v jednotlivých údobích vypadala klicperovská literatura; nejsou opomenuty ani Klicperovy inscenace v rozhlasu a televizi. Je sledováno působení Klicperovy tvorby v různých historických dobách, je popřán sluch dobovým hlasům, stranickým Klicperovi, i hlasům, stavějícím se proti. Více než o Klicperu jde však často o editory, komentátory, upravovatele a režiséry jeho díla. Nemáme v odborné literatuře mnoho takových kapitol, v monografiích pak je nenacházíme téměř vůbec. Oprávněnost jejich zařazení je však na bilední.

Právě proto, že tento oddíl znamená do značné míry novum, trpí některými nedostatky ve zpracování a poměrně nejvíce se v něm projevuje také subjektivní hodnocení autorovo. Výklady už nejsou tak ucelené jako v částech předešlých, zvláště ne v kapitole *Perspektivy*, v níž se Justl nemůže opřít o konkrétní materiál. Pro lepší plynulost tohoto oddílu bychom doporučovali, aby stručná pasáž, pojednávající o hereckých interpretech Klicperových rolí (str. 242 n.), byla zařazena celá do poznámek. Tak, jak je do knihy věleňena, přetřává výklady a ruší. Také není možno souhlasit s autorovým názorem, že divadla, která při jubilejním klicperovském roce sáhla např. po Zlém jelenu, měla šťastnou ruku; tato divadla přece nic neriskovala, nic neobjevila. Bylo by spíše třeba sáhnout po jiné Klicperově hře a vhodně ji upravit pro dnešní jeviště.

Oddílem *Ohlasy a výhledy* souvislý text monografie končí. Následují *Poznámky, Bibliografie, Rejstříky*. Tyto tři oddíly dávají tušit, že Justlovi nešlo jen o populárně zaměřenou práci, ale že chtěl knihu podepřít odborně. A zde dochází k jistému rozporu: na jedné straně je to snaha po co nejpobulárnějším výkladu, přístupném nejširší obci čtenářské (toto poslání má i edice, v níž monografie vychází), na druhé straně snaha dlouholetého klicperovského badatele a znalce jeho díla po práci odborně fundované. Spojit obě tyto stránky je věc nadmíru těžká a zcela se to monografii ani zdařit nemohlo. Kdyby totiž šlo o práci výlučně odbornou, nemohlo by podle našeho názoru chybět např. důkladné zhodnocení odborné literatury předmětu, pojednání o překladech Klicperových her do jiných jazyků nebo by musela být vyřešena otázka vztahu mezi Klicperou a Štěpánkem. Kdyby šlo o práci jen populární, bylo by zase zbytečné doplňovat knihu obsáhlými a důkladně literaturou pod-

loženými poznámkami, rejstříky apod. To si zřejmě Justl uvědomil a šťastně oddělil odbornou část monografie od vlastní stati a alespoň tak vyřešil tento problém práce, která stojí na pomezí mezi prací populární a vědeckou. V každém případě však vidíme nedostatek v tom, že jazyku Klicperových her se Justl věnoval jen okrajově — nejvíce u hry Každý něco pro vlast! — a neúměrně málo. (Je to bohužel vada téměř všech podobných literárně historických prací.) Právě tato otázka však současné divadelníky velmi zajímá, protože jazyková stránka Klicperových her vyžaduje při jejich provádění na scéně úprav. Autor monografie radí divadelníkům v celé knize, měl tedy pomoci také zde.

Monografie Vladimíra Justla je publikace nadmíru záslužná a potřebná. S velkou dávkou umění syntézy, s přehledem a pochopením, na podkladě důkladné znalosti materiálu hodnotí Justl celé životní dílo Klicperovo, kriticky se staví ke všem názorům na jeho tvorbu a po důkladném rozboru stanoví přezřelá i živá složky jeho života a díla. Dovede vystihnout správně základní vývojové tendence Klicperovy práce i nadhodit a řešit podstatné problémy. Oproštuje postavu Klicperovu od nánosu zkreslených a nesprávných názorů a správně zdůrazňuje ty složky, které mají dnešku co říci: Klicperovu veselohru ze současnosti a jeho aktovku. Justlův soud je přísný, autor se nedal unést láskou ke zpracovávané látce. Objektivnost, kritičnost a hodnotící stanovisko, z něhož autor vychází, činí z knihy první souhrnnou klicperovskou publikaci, odpovídající požadavkům dneška.

Vlastimil Válek

Dušan Jeřábek, Vítězslav Hálek a jeho úloha ve vývoji české literární kritiky devatenáctého století. (Spisy filosofické fakulty brněnské university, č. 58, Praha 1959.) Cílem Jeřábkovy práce je vrátit do proudu českého literárně kritického a estetického myšlení kritické působení Vítězslava Hála. Kniha je rozvržena do pěti kapitol: I. Vývoj literárně kritických názorů v době obrozenecké, II. Počátky kritické činnosti V. Hála a jeho ústát na střetnutí májovců s konzervativci v l. 1858—1859, III. Hálkův kritický zápas a růst v letech 1860—1871, IV. Poslední období Hálkovy kritické činnosti (1872—1874), V. Hlavní vývojové tendence české literární kritiky po smrti Hálkově. (Do začátku 90. let.)

První kapitola shrnuje výsledky dosavadního bádání v souvislý obraz vývoje české literární kritiky, počínaje přípravným obdobím osvícenským. Pozitivistický postup ve své době záslužného nástinu Hýskova nahrazuje Jeřábek snahou o vystižení podstatných vývojových tendencí v sepětí s rozvojem naší národní společnosti. Shodně s Hýskem nachází výchozí ohnisko v Josefu Jungmannovi. Dobrovský položil základy k literární historii jako disciplíně, která kriticky třídí kulturní hodnoty minulosti a využívá jich pro přítomnost; Jungmann a jeho generace činí z literatury nástroj pro výstavbu národní společnosti a vnuká jí ctižádost po vysoké, „klasické“ úrovni. Podmínkou národní svěbytnosti literatury je Jungmannovi národní jazyk. Protože zároveň vyžaduje po „klasickém“ díle jednotu obsahu a formy, nutně odtud vyvozuje, že dílo české jazykovou formou musí být české i obsahem, tj. musí látkově těžit z národního života a národních dějin a musí být naplněno národním duchem. Tak se základním hodnotícím kritériem stává otázka, „nakolik se v literatuře té které epochy odrážel život národa i jeho základní rysy charakterové“. Toto měřítko, přispívajíc také k demokratizaci literatury, bylo závazné po několik přístích desetiletí. Jeřábek sleduje další vývoj a konkrétní aplikace Jungmannova programu v postavách Šafaříka a Palackého, Celakovského, Langra, Chmelenského, Tyla a Nebeského. Počátek nového vývojového stadia české kritiky spojuje Jeřábek se jménem Havlíčkovým, aniž podceňuje přínos těch, kdož Havlíčkovy vystoupení připravovali a umožnili. Havlíček otevřel české literatuře nové obzory, napadl a zesměšnil maloměšťáckou konvenci a upevnil vědomí vysoké mravní závaznosti básnickovy osobnosti i díla. Bezprostředními předchůdci generace Hálkovy a Nerudovy se stali radikální demokraté, z nichž Karel Sabina zůstává i v 60. letech spolubojovníkem májovců. Zatímco doposud byl v popředí zájmu národní ráz literatury a ten se povětšinou spatřoval v jejím přiblížení lidové slovesnosti, radikální demokraté požadují lidovost, demokratičnost literatury a tu hledají nikoli ve formální nápodobě, nýbrž v ideovém obsahu díla. Májovcům připadl úkol za nových podmínek nově osvětlit otázku národní a společenské funkce literatury. V polemikách s konzervativci prosazují právo literatury objevovat životní pravdu, zápasit o původní, průbojnou myšlenku, spojují národní problém se stále naléhavější problematikou sociální, vybavují českou literaturu z úzké a izolované sféry jen a jen nacionální. Postupné třibení jejich stanovisek a názorů zaznamenávají kapitoly II, III a IV. Kromě Hála je zde zastoupen zнову Sabina, dále Jan Neruda, Ferdinand Schulz a Josef Durdík. Vedle Sabiny a Nerudy Hálkův vlastní přínos dokonce poněkud zaniká, přestože jde o vlastní téma práce a v poměrném zastoupení je mu přidělen největší počet stran. Jedním